

Hozirgi paytda inson faoliyati ta'sirida taxminan 9 million kvadrat kilometr maydonda cho'l zonasi hosil bo'lgan. Har yil taxminan 21 million gektar yer to'liq buzilib, cho'lga aylanib keladi. Har yili sug'orilayotgan hosildor yerlarning 6 million gektar maydoni ham cho'lga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. «The Sixth Extinction: An Unnatural History» - Elizabeth Kolbern
2. «The Future of Life» - Edward O. Wilson
3. «The Ecology of Commerce: A Declaration of Sustainability» - Paul Hawken

YASHIL IQTISODIYOTGA O'TISH VA UGLEROD NEYTRALLIGIGA ERISHISH MUAMMOLARI

*Muhomova Hayotxon, Nazirtashova Roziya Mamadaliyevna
Farg'ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti*

Bugungi kunda atmosfera juda ayanchli ahvolda desak, mubolag'a bo'lmaydi. Havoning ifloslanishi butun dunyo oldida turgan global muammo hisoblanadi. Atmosfera havosini ifloslantiruvchi manbaalar; atmosferada sodir bo'ladigan fizik, kimyoviy va biologik o'zgarishlar tirik organizmlarga ta'sirini ko'rsatadi. So'nggi yillarda inson ta'sirining kuchayishi natijasida gazlar muvozanatining o'zgarishi kuzatilmoqda. Atmosferadagi gazlar doimiy miqdorining o'zgarishi sayyoramiz uchun salbiy oqibatlariga olib keladi. Atmosferaning sun'iy ifloslanishiga: avtomobil transporti birinchi o'rinni 40%i, energetika sanoati ikkinchi o'rinni 20%i, korxonalar va tashkilot ishlab chiqarishi uchinchi o'rinni 14%i, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi, maishiy kommunal xo'jaligi va boshqalar zimmasiga ifloslanishning 26%iga to'g'ri keladi. Yer sharining har xil mintaqalarining qayerida kimyoviy korxonalar ko'p bo'lsa atmosfera havosining ifloslanishi kuzatiladi. Masalan: Yaponiyada, AQShda, Yevropa, Rossiya, Tojikiston, Xitoy, respublikamizda esa Toshkent, Farg'ona, Chirchiq, Bekobod, Navoiy, Olmaliq kabi shaharlarni ko'rsatish mumkin. Hozirgi kunda, yer kurrasida xo'jalik faoliyati bilan bog'liq holda atmosferaga har yili 500 mln. tonna oltingugurt gazi, sulfat oksidi, azot oksidi, 6,5-7 mlrd. tonna karbonat angidrid chiqarilmoqda. Shuningdek, atmosferaning ifloslanishida va ko'plab kislorod sarflanishida samolyotlarning roli kattadir. Birgina reaktiv samolyot 8 soat ichida Amerikadan Yevropaga uchib o'tganda 50- 100 tonnagacha kislorod yoqadi, ya'ni buni 100 ming gektar o'rmonzordagi o'simliklar bir kunda chiqarib beradi, bir kosmik kemaning fazoga chiqishi uchun 16 km radiusda ozon qatlamini yemiradi.

Havoning kuchli ifloslanishi insonlar sog'lig'iga, qolaversa barcha jonzorlarga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bir kishi sutka davomida o'rtacha 25 kg havo bilan nafas oladi. Havo tarkibidagi zararli chang, qurumlar, zararli gazlar kishi organizmida to'planib, oqibatda teri va ko'z kasalliklari, jigar sirrozi, qonbosimining ortishi, surunkali bronxit, nafas qisish va o'pka raki kabi kasalliklarning ko'payishiga sabab bo'ladi. Bolalar o'rtasida umumiy kasallanishning ortishi qayd qilingan.

Tahlil va natijalar: Markaziy Osiyoda havo haroratining oshishi jahondagi o'rtacha ko'rsatkichdan ikki baravar ko'p, so'nggi yillarda favqulodda issiq kunlar soni 2 marta ortdi, muzliklar maydonining uchdan bir qismi erib ketganini aytib o'tdi. Tuproq yemirilishi, muntazam chang va qum bo'ronlari, ichimlik suvi taqchilligi, havo ifloslanishi, bioxilma-xillik qisqarishi, hosildorlikning keskin pasayishi va ko'plab boshqa muammolar mintaqada istiqomat qilayotgan millionlab odamlarning turmush sifatiga ta'sir ko'rsatmoqda. Prezidentimiz "yashil" iqtisodiyotga o'tish va uglerod neytralligiga erishish, Yangi O'zbekistonning ustuvor strategik vazifasi ekanini, ishlab chiqilgan ssenariylarning har biri CO₂ emissiyasining turlicha yillik qisqarishini nazarda tutadi.

1. Optimistik ssenariy (2050-y) CO₂ chiqindilarining yillik qisqarishi 5,9 million tonnani tashkil qilishi zarur.
2. Bazaviy ssenariy (2060-y.) CO₂ chiqindilarining yillik qisqarishi 4,8 million tonnani tashkil qilishi zarur.

3. Pessimistik ssenariy (2070-y.) CO₂ chiqindilarining yillik qisqarishi 4,2 million tonnani tashkil qilishi zarur. Ushbu mezonlarni inobatga olgan holda, O'zbekiston uchun eng maqbul ssenariy 2060-yilgacha uglerod neytralligiga erishishni nazarda tutuvchi bazaviy ssenariy hisoblanadi.

Yashil iqtisodiyotga o'tish uchun, avvalo, o'simliklarni asrashimiz zarur. Chunki, bizga kerakli bo'lgan kislorodni ular sintez qilib beradi. Atmosferaning ifloslanishiga inson ham katta ta'sir ko'rsatyapti ya'ni, ham salbiy, ham ijobiy. Salbiy ta'sir ijobiysiga nisbatan ko'proq. Yashil iqtisodiyotga o'tish uchun avvalo o'simliklarni ko'paytirish zarur omil hisoblanadi. Kislotalar yomg'irlarining oldini olish uchun atmosferadagi gazlarning neytralligiga e'tibor qaratish lozim. Vulqonlarning otilishi va zilzilalarning ko'p bo'lishi natijasida karbonat angidrid va boshqa gazlar atmosferada ko'payib bormoqda. Hisoblash shuni ko'rsatdiki, yengil avtomobillar uchun har 100 km sayohat uchun CO₂ emissiyasi: benzinli ichki yonuv dvigateli (IYD) 21,15 kg, elektromobil 9,91 kg. Yuk mashinalarida: ichki yonuv dvigateli 91,16 kg, elektromobillardan foydalanilganda esa 76,6 kg karbonat angidrid gazini chiqaradi. 2020-yilda IYDga ega avtomobillar bosib o'tgan umumiy masofani hisobga olgan holda, IYDga ega avtomobillarning umumiy CO₂ emissiyasi 7,69 million tonnaga baholanmoqda. Xuddi shunday masofani bosib olgan elektromobillar atmosferaga 4,99 million tonna CO₂ chiqaradi. Shunday ekan, agar Respublika butunlay elektr transport vositalariga o'tsa, bu CO₂ chiqindilarining 34,5 foizga kamayishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Nazarov O., Karimov M., Kostyuchenko A. "O'zbekistonda uglerod neytralligiga erishish ssenariylari". IMRS Institute for Macroeconomic and Regional Studies. 2023-yil, avgust.
2. "Iqlim o'zgarishi bo'yicha moliyalashtirish, salohiyatni oshirish va xalqaro hamjamiyatning texnologiyalarni uzatish to'g'risidagi Milliy axborotnoma". Toshkent, 2023 yil.

EKOLOGIYA VA ATROF MUHIT MUAMMOLARINING INNOVATSION VA TEXNOLOGIK YECHIMLARI

*Rahimova Hilolaxon Rustamjonovna, Habibullayev Ne'matillo Ubaydullo o'g'li
Central Asian Medical University*

Atrof-muhitdan zararli kimyoviy moddalar turli ekotizimlarga ko'chib o'ta boshlaydi va oxir-oqibat oziq-ovqat zanjirlari bo'ylab harakatlanib, o'simlik va hayvonot mahsulotlari bilan inson tanasiga kiradi. Masalan, atrof-muhitda doimiy bo'lgan pestitsidlar inson tanasiga 95 foizi oziq-ovqat bilan, 4,7 foizi suv bilan va atigi 0,3 foizi atrofida atmosfera havosi bilan nafas olish yo'llari va juda oz miqdorda teri orqali kiradi.

Bir necha gradatsion tartiblash tizimi orqali o'rganilayotgan tabiiy tizimlardagi o'zgarishlarning qulay yoki noqulay oqibatlari darajasini aniqlash mumkin. A.A.Keller va V.I.Kuvakinlar (1998) eng muhim yuqumli kasalliklarning geografik tarqalishi va odamning yuqish xavfi darajasini o'rganish natijalarini tahlil qilish asosida dunyoni keng qamrovli epidemiologik va geografik rayonlashtirishni taklif qildilar.

B.B.Proxorov (1996) Rossiyada mamlakatni rayonlashtirishni amalga oshirdi va natijada u 20 ta tibbiy va ekologik mintaqaga ajratdi.

Lekin, bizni atrof-muhitning ifloslanish darajasini va uning zararli omillarining inson salomatligiga ta'sirini baholash usullari qiziqtiradi. L.P.Zueva va R.X.Yafaev (2008) atrof-muhit epidemiologiyasining ayrim gigienik va epidemiologik usullarining mohiyatini ko'rsatdi

Ijtimoiy-gigienik monitoring (IGM) - bu aholi salomatligi va atrof-muhit holatini monitoring qilish, tahlil qilish, baholash va prognozlash, shuningdek, aholi salomatligi holati va uning oqibatlari o'rtasidagi sabab-oqibat munosabatlarini aniqlashning atrof-muhit omillarigini tayangan davlat tizimidir.

Xavfni baholash deganda - atrof-muhitga salbiy ta'sir ko'rsatishning miqdoriy ehtimoliy darajasini aniqlash uchun gigienik, toksikologik va epidemiologik ma'lumotlarni tahlil qilish jarayoni tushuniladi.